

ALEXANDRA INSTITUTTET

Fra grøn adfærd til bæredygtig omstilling

ALEXANDRA
INSTITUTTET

Indhold

Bæredygtig adfærd i energidomænet	4
Et alternativt perspektiv på energiforbrug med udgangspunkt i praksisteori	5
Hvordan forstår vi energiforbrug?	6
PRAKSISCIRKLEN som et værktøj til forståelse og forandring	7
Praktikere fremfor forbrugere	9
Hvad kan vi gøre for at påvirke energiforbrugende praksisser?	10
Brug kun elevatoren, når strømmen er grøn	11
At sætte den optimale temperatur	14
Lav mad, når strømmen er grøn	18
Kompleksitet i eksisterende praksisser og ønskede forandringer	21
Litteratur	23

Få danskere kan i dag være i tvivl om, at vi står over for en udfordring, når det kommer til klimaet. Men mange er stadig usikre på, hvordan vi løser denne udfordring. En af løsningerne vi præsenteres for er, at vi som enkeltindivider skal ændre vores adfærd og reducere vores ressourceforbrug. Men hvordan gør vi det i praksis? Og er individet overhovedet det rette udgangspunkt for at angribe en problemstilling, der er så 'wicked', som denne?

I vores kapitel vil vi vise, hvordan vi med udgangspunkt i en praksisteoretisk tilgang kan invitere til mere bæredygtige måder at handle på. Samtidig vil vi også vise, hvorfor individet nogle gange er et alt for begrænset udgangspunkt, når det handler om at forstå eller ændre ressourceforbrug i dagligdagen.

Mia Kruse Rasmussen & Johanne Mose Entwistle
Alexandra Instituttet

Juni, 2015

Bæredygtig adfærd i energidomænet

ADFÆRD – HVAD ER DET?

Lad os bare indrømme det med det samme: Vi har et lidt anstrengt forhold til begrebet *adfærd*. I vores daglige arbejde i energisektoren taler vi sjældent – for ikke at sige aldrig – om *adfærdsdesign*, fordi brugen af begrebet i denne sammenhæng bringer en masse ting med sig, som er problematiske for vores arbejde.

Vi indgår i tværfaglige forsknings- og udviklingsprojekter, hvor blandt andet ingeniører, dataloger, designere og antropologer arbejder sammen om at finde løsninger, der kan støtte op om en bæredygtig omstilling inden for energidomænet.

Vores erfaring er, at forskellige discipliner anskuer potentialet for forandring meget forskelligt, fordi de har vidt forskellige forståelser af, hvad mennesket er for en størrelse og dermed også af, hvordan vi kan forstå og arbejde med at påvirke de ting, mennesker gør.

Inden for vores felt (energidomænet) bliver vi ofte mødt af en forestilling om, at mennesker er rationelle aktører, der træffer velovervejede og oplyste beslutninger med profitmaksimering for øje.

Det handler dybest set bare om at give folk de rigtige informationer på den rigtige måde, på det rigtige tidspunkt og motivere dem med de rigtige virkemidler. Så skal de nok ændre deres adfærd, hvis

ellers bare det kan betale sig for dem i tilstrækkelig grad.

Til denne forestilling om mennesket som rationelle aktører knytter der sig også en bestemt brug af begrebet adfærd. Mennesker er repræsenteret i vores projekter qua deres adfærd. Vores partnere sigter mod at ændre forbrugernes adfærd ved hjælp af deres teknologiske løsninger, og i denne sammenhæng bliver adfærd ofte synonymt med noget, som er fuldstændig individuelt, og som individer derfor selv 'bestemmer', hvorvidt og hvornår de vil ændre.

Det er forståelsen af adfærd som individuelt konstitueret og motiveret, vi opponerer imod, og som gør, at vi i udgangspunktet har et noget anstrengt forhold til begrebet adfærd. Som antropologer forstår vi mennesker som sociale og kulturelle væsener, hvis adfærd nødvendigvis må forstås som indlejret i en specifik historisk, materiel, social og kulturel kontekst, der påvirker den måde, vi opfatter og agerer i verden på.

Et alternativt perspektiv på energiforbrug med udgangspunkt i praksisteori

PRAKSISTEORETISK TILGANG

Når vi arbejder inden for energidomænet, har vi altså brug for at distancere os fra denne forsimplede betydning af adfærsbegrebet. Det kan vi gøre på to måder: Enten kan vi forsøge at nuancere brugen af begrebet adfærd, eller også kan vi vælge konsekvent at introducere og anvende et andet begreb, som i sin grundessens lægger op til en mere kontekstuel forståelse af hverdagslivet og energiforbrug.

Vi har valgt det sidste. Så i stedet for at tale om adfærd, som i vores erfaring i høj grad bliver forbundet med individet og opfattes som noget individuelt, bevidst, rationelt og målrettet, så fokuserer vi på praksisser og den måde forskellige dagligdagspraksisser formes og udvikles, samt hvordan de relaterer sig til energiforbrug.

En praksisteoretisk tilgang medierer mellem den klassiske struktur-/aktørdebat ved at tage praksisser som det analytiske udgangspunkt. Det åbner op for en bredere forståelse af, hvorfor folk gør de ting, de gør i deres dagligdag (i relation til energiforbrug), og hvordan vi kan arbejde med at påvirke det.

I det følgende vil vi præsentere læseren for tre forskellige cases fra vores daglige arbejde med at forstå praksisser og bruge den forståelse som udgangspunkt for at skabe forandring.

- Første case fokuserer på at få folk til at tage trappen i stedet for elevatoren, når strømmen er 'sort' (altså produceret på energikilder, som ikke

er vedvarende).

- I anden case ønsker en almen boligforening at reducere beboernes varmekonsum.
- Tredje case handler om at få beboerne på et kollegium til at lave mad, når strømmen er 'grøn'.

Fælles for disse cases er et overordnet mål om at reducere CO₂-udledning gennem ændringer af dagligdagspraksisser. Casene rummer dog også en række forskelle, og i denne sammenhæng er det forskellene, vi vil fokusere på, idet en sammenligning af dem giver os mulighed for at diskutere, hvornår det virker at målrette vores indsatser mod individet, hvad det er vi kan ændre på, og på hvilke måder.

Vi viser, hvordan konteksten, kompleksiteten og graden af forandring, man søger at opnå, spiller en afgørende rolle for, om man lykkes med at skabe den ønskede forandring.

Vi analyserer og forklarer de forskellige cases ved at introducere vores værktøj **PRAKSISCIRKLEN**, som vi har udviklet på baggrund af vores dybdegående kendskab til mennesker og deres energiforbrugende praksisser i hjemmet.

Inden vi når til de tre cases, vil vi præsentere **PRAKSISCIRKLEN** og det praksisteoretiske fundament, den bygger på. Men allerførst vil vi kort forholde os til, hvad energiforbrug egentlig er for en størrelse.

Hvordan forstår vi energiforbrug?

SAMSPIL MELLEM MENNESKER, TEKNOLOGI OG MATERIALITET

Energiforbrug er ikke en praksis i sig selv, men derimod indlejret i forskellige dagligdagspraksisser. Energiforbrug er en konsekvens eller afledt effekt af de forskellige aktiviteter, vi alle sammen udfører i vores dagligdag. Disse aktiviteter udfører vi ved hjælp af forskellige ting og teknologier, og det er altid disse teknologier og ting, der rent faktisk bruger energien, mens vi mennesker bare bruger tingene.

Når vi sidder foran computeren og arbejder, så tænker vi for eksempel ikke: "Jeg tror lige, jeg bruger to timers ekstra strøm i dag". Vi tænker: "Jeg har en deadline i morgen, så jeg arbejder lige lidt ekstra".

Og det komplicerer faktisk tingene yderligere: For udover at energiforbrug generelt ikke opfattes som det mest spændende emne, så er det altså også godt skjult for os i vores dagligdag og er ikke noget, særligt mange forholder sig eksplicit til.

Man kan sige, at relationen mellem individer og energiforbrug (og dermed også bæredygtighed) altid går gennem de materielle dimensioner af praksisser. I forhold til energiforbrug er det derfor interessant for os at forstå samspillet mellem mennesker, teknologi og materialitet i det hele taget, og hvordan konfigurationen af disse forskellige elementer er situeret i en bestemt social og kulturel kontekst, som påvirker, hvordan praksisser formes og udspiller sig i dagligdagen og dermed også, hvordan energi forbruges.

Her har *praksisteorien* noget at tilbyde, fordi den giver os et alternativ til den klassiske struktur-/aktørdebat og gør det muligt for os gennem empiriske studier af forskellige aktiviteter at undersøge, hvad der er på spil. Dermed kan teorien også hjælpe os med at klarlægge det mulighedsrum, vi har for forandring.

PRAKSISCIRKLEN som et værktøj til forståelse og forandring

PRAKSISCIRKLEN

Den klassiske praksisteori har ikke stor fokus på materialitet (Bourdieu 1977, Giddens 1984), men nyere strømninger udfolder disse elementer yderligere (Schatzki: 1996, 2001, Reckwitz: 2002), og praksisteoriens genstandsfelt er løbende blevet udvidet til også at inkludere forbrugsstudier (Warde 2005) og energiforbrug (Shove 2003, 2012, Stengers 2011).

Inden for nyere praksisteori skelnes der ofte mellem tre typer af elementer, der påvirker praksis: individuelle, sociale og materielle (Shove 2012).

Vi har i vores arbejde haft et behov for yderligere at nuancere den materielle dimension for også at kunne rumme og italesætte de mere skjulte materielle elementer af energiforbrug. Vi har derfor tilføjet et ekstra element til **PRAKSISCIRKLEN**, som er en den konkrete ramme, vi bruger til at forstå, strukturere og forklare sammenhænge mellem individuelle, sociale og materielle elementer af praksisser, og hvordan de påvirker energiforbrug i forskellige sammenhænge.

Her skelner vi mellem to niveauer af materialitet. Det første er den materialitet, som mennesker direkte interagerer med (f.eks. en computer, et vindue eller forskellige køkkenredskaber). Den anden er den materialitet, som vi ikke har direkte indflydelse på eller interagerer med som individer, men som stadig påvirker den måde, vi udfører forskellige praksisser på (f.eks. placeringen af vinduet, en varmepumpe eller et ventilationssystem).

Denne sondring er specielt relevant i forhold til energiforbrug, fordi det her er tydeligt, at der er en

del, vi selv har ret stor indflydelse på: Det er op til mig som individ, om jeg husker at slukke for lyset, når jeg forlader et rum, eller om jeg slukker mine apparater på kontakten, så de ikke står og forbruger strøm på standby. Til gengæld har jeg meget lidt indflydelse på, om den strøm, der kommer ud af min stikkontakt er produceret på grøn energi eller på kulkraft, men det har stadig en stor betydning for mine praksissers CO2-aftryk. Derfor bliver det et betydningsfuldt element i denne sammenhæng.

I **PRAKSISCIRKLEN** (se figur på næste side) er disse to forskellige elementer vist som henholdsvis *nær materialitet* og *infrastruktur*. Afhængigt af konteksten kan forskellige 'ting' placeres i de to forskellige kategorier. F.eks. kan ventilationssystemet være en del af infrastrukturen på min arbejdsplads, fordi det er centralt styret, og jeg ikke kan interagere med det, mens et ventilationssystem i mit hjem kan være en del af min nære materialitet, afhængigt af om jeg kan interagere med og styre det eller ej.

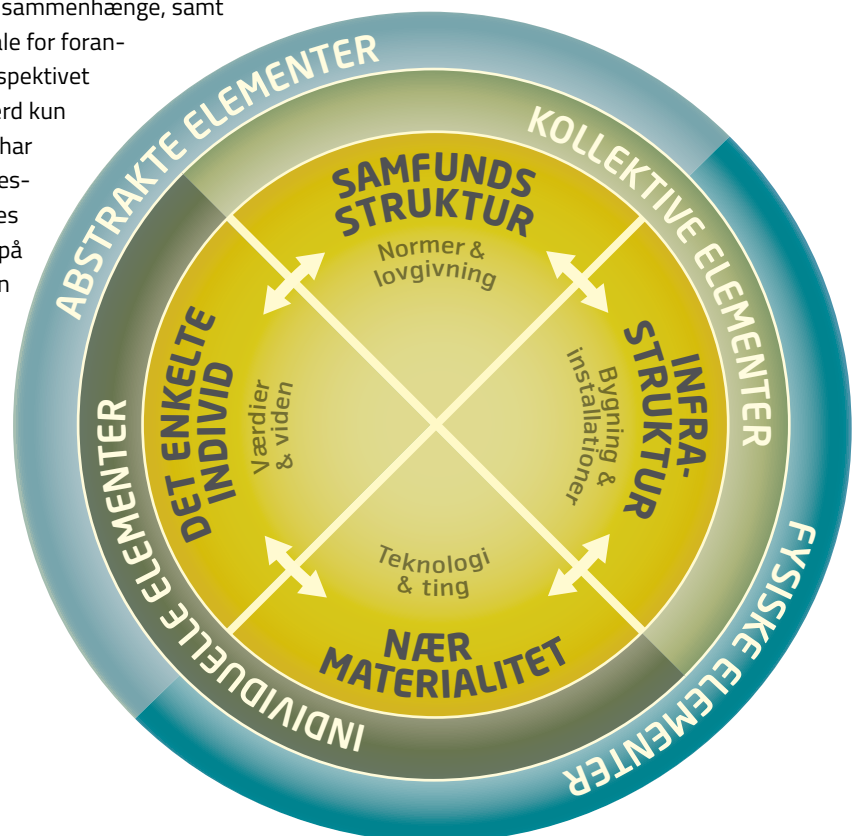
PRAKSISCIRKLEN er inddelt i fire kvadranter, der hver repræsenterer forskellige elementer, som i større eller mindre grad påvirker praksisser i en given kontekst. Udover kvadranterne *nær materialitet* og *infrastruktur*, som er blevet introduceret herover, rummer modellen også den *sociale struktur*, som dækker over forskellige delte normer, regler og lovgivning og de Individuelle faktorer som for eksempel viden, værdier og færdigheder. Samtidig viser pilene, at de forskellige kvadranter er afhængige af og påvirker hinanden.

Som model hjælper **PRAKSISCIRKLEN** os med at formidle vores praksisteoretiske forståelse af ener-

giforbrug til vores partnere, der har andre faglige baggrunde end vores. Den simple grafiske repræsentation gør, at modellen fungerer som et fælles tredje, der hjælper os til i fællesskab at italesætte og definere det mulighedsrum, vi har i forskellige sammenhænge (det vender vi tilbage til senere).

Vi bruger denne viden om praksisser til at få en dybere forståelse af, hvad det er, der påvirker energiforbrug i forskellige sammenhænge, samt hvor der er størst potentiale for forandring. Gennem praksisperspektivet bliver det tydeligt, at adfærd kun er ét element af flere, der har betydning for den måde, ressourcer forbruges på i vores samfund, og at løsningen på disse udfordringer ikke kun findes i individet eller den individuelle adfærd.

At skabe et mere bæredygtigt energiforbrug er en type af problemstilling, som kan karakteriseres som et *wicked problem*: Det er en problemstilling, der er svær at løse, den er svær klart at adskille fra andre samfundsudfordringer, den kræver indsats på flere niveauer, og der findes ingen hurtige og lette løsninger. Det er derfor også vigtigt, at vi gør os klart, hvilket mulighedsrum, vi har, når vi vælger en bestemt tilgang.

Praktikere fremfor forbrugere

MENNESKER SOM PRAKTIKERE

Når nu energiforbrug er så kompleks en størrelse, der er bundet op på forskellige praksisser bestående af indbyrdes afhængige elementer, giver det så overhovedet mening at sætte ind med løsninger rettet mod individet? Det mener vi bestemt, det gør. Men praksisteorien repræsenterer en fundamentalt anden tilgang til individet, hvilket gør en væsentlig forskel i vores arbejde.

Ifølge en praksisteoretisk tilgang skal mennesker ikke ses som forbrugere, der er styret af indre motivationer og lyst. Mennesker er først og fremmest praktikere. Praksisser er det, der giver mening for folk i deres dagligdag; vi laver mad, spiser, går på arbejde, passer vores børn osv. Vores motivationer og behov skal først og fremmest forstås som et resultat af de forskellige praksisser, og her spiller konventioner og standarder for praksisser (de strukturelle elementer) også i høj grad ind og påvirker den måde, praksisser udføres på – og dermed menneskers adfærd (Warde, 2005: 137)

I energiprojekter taler man om, at man skal *mind the gap*¹ hvilket hentyder til den forskel, der ofte findes mellem de holdninger, som folk giver udtryk for, og så det de rent faktisk praktiserer i deres dagligdag. Hvis vi fokuserer på adfærd som noget, der er individuelt bestemt, så kommer dette gap hurtigt til at handle om, at folk 'lyver', når de giver udtryk for holdninger, som ikke følges op i praksis. Ser vi derimod på 'gappet' med praksisteoretiske briller, kan det hjælpe os til en anden forståelse af, hvad der er

på spil, hvorfor diskrepansen opstår, og hvordan vi kan arbejde med den.

Den måde vi udfører forskellige praksisser i dagligdagen på er nemlig ikke bare noget, vi hver især beslutter os for. Der er forskellige standarder og konventioner for, hvordan forskellige praksisser udføres. Mange af dem tænker vi nærmest ikke over, men de er stadig med til at påvirke vores energiforbrug. De fleste af os tager f.eks. et bad hver morgen, inden vi går på arbejde, for det er jo sådan 'man' gør. Det er så selvfølgelig, at vi ser det som helt nødvendigt (og naturligt), men disse selvfølgeligelige standarder for renlighed har ikke altid været sådan; de er bygget op over lang tid og står ikke sådan lige til at ændre (Shove 2003).

At se mennesker som praktikere i stedet for forbrugere understøtter også den tidligere nævnte observation, at energiforbrug er det skjulte, medierede forbrug, som ikke betyder noget i sig selv, men 'bare' er en konsekvens af de forskellige dagligdagspraksisser, vi udfører. Det er derfor disse praksisser, vi skal interessere os for, hvis vi vil forstå og påvirke energiforbruget i en bestemt retning. **PRAKSISCIRKLEN** hjælper os med at definere et mulighedsrum, til at se i hvilke sammenhænge og på hvilke måder det giver mening at fokusere på de ting, folk gør – og forsøge at få dem til at gøre noget anderledes.

¹ Anja Kollmuss & Julian Agyeman (2002) *Mind the Gap: Why do people act environmentally and what are the barriers to pro-environmental behavior?*, *Environmental Education Research*, 8:3, 239-260

Hvad kan vi gøre for at påvirke energiforbrugende praksisser?

TILTAG DER SKABER FORANDRING

I starten af et projekt stiller vi os selv spørgsmålet: Hvad kan vi gøre for at understøtte, at f.eks. varmepraksisser eller madlavningspraksisser udføres på måder, der resulterer i mindre CO₂-udledning?

Vi arbejder ofte med de individuelle og (nære) materielle elementer i forhold til energiforbrug, fordi vi samarbejder med dataloger og ingeniører, der kan udvikle nye teknologier og andre 'ting', som hører hjemme i kvadranterne *nær materialitet* og *infrastruktur* i **PRAKSISCIRKLEN**.

Når det er tilfældet, handler det i høj grad om at gøre det let for folk at handle bæredygtigt i dagligdagen ved at udvikle teknologier, services og anvisninger, som inviterer til at 'gøre det rigtige'. De ting vi forsøger at rykke på skal passe ind i folks hverdag. Det må ikke gøre tingene mere besværligt, og det må ikke komme i vejen for de dagligdagspraksisser og projekter, der fylder i vores liv.

I de følgende tre cases vil vi vise, hvordan konteksten, kompleksiteten og graden af forandring, man søger at opnå, spiller en afgørende rolle for, om

man lykkes med at skabe forandring gennem tiltag rettet mod individer.

Vi starter i den 'lette' ende med et besøg på et kollegium, hvor vi forsøger at få beboerne til at tage trappen i stedet for elevatoren, når strømmen er 'sort'. Det gør vi ved opætte grønne og røde LED-lys som intuitiv indikator.

Herefter ser vi på, hvordan en boligforening lykkes med at få beboerne til at reducere deres varmekonsum igennem simple praksisændringer understøttet af simple budskaber og handlingsanvisninger.

Sidst men ikke mindst viser vi, hvordan komplekse og omsiggribende praksisændringer i forbindelse med madlavning er svære at opnå gennem tiltag, der er rettet mod individet.

Vi bevæger os således løbende op ad kompleksitetsstigen både hvad angår selve tiltagene, som bliver mere avancerede og omfattende, men også hvad angår den praksis vi gerne vil ændre, og den ændring vi søger at opnå.

Brug kun elevatoren, når strømmen er grøn

CASE: GRUNDFOS-KOLLEGIET

På Grundfos-kollegiet vil vi som led i et igangværende forskningsprojekt udforske, hvor simpelt vi kan gå til værks i forsøget på at påvirke beboernes brug af elevatoren.

Vi sætter LED-lys op ved siden af elevatoren og lader dem lyse rødt, når det er et dårligt tidspunkt at tage elevatoren (når CO₂-intensiteten i den energi der produceres er høj) og grønt, når det er et godt tidspunkt at tage elevatoren (når CO₂-intensiteten i energien er lav).

Samtidig sætter vi en plakat op, som forklarer konceptet, og vi laver et kickoff-event på kollegiet, hvor vi møder fysisk op i tre timer og forsøger at komme i snak med så mange af beboerne som muligt for at skabe opmærksomhed om vores tiltag. Vi forestiller os, at beboerne efter at have orienteret sig om vores koncept første gang på plakaten (rød=brug trappen, grøn=brug elevatoren) eller gennem en

snak med os om, hvad det hele går ud på, udelukkende vil orientere sig ved hjælp af lysene.

Vi må ærligt indrømme, at vi ikke på forhånd havde de store forhåbninger til interventionen. Det bagvedliggende budskab, vi forsøger at kommunikere med lysene, er ret komplekst.

CO₂-intensiteten i energinettet varierer meget. Man kan derfor ikke give simple huskeregler for, hvornår der er mere eller mindre CO₂, og om det derfor – fra et energimæssigt perspektiv – vil være bedst at tage trappen eller elevatoren. Der er en tendens til mindre CO₂-intensitet sent om aftenen og om natten, men der kan også godt være flere dage i træk, hvor der er en høj CO₂-intensitet, og hvor der derfor slet ikke vil være 'grønne' perioder.

Beboerne skal derfor altid orientere sig efter lysene, og det vil variere, hvornår på døgnet de lyser rødt eller grønt. Når vi med vores tiltag forsøger at reducere CO₂-udledning kan det også virke modstridende, at der faktisk er tidspunkter, hvor vi ligefrem opfordrer beboerne til at tage elevatoren, i stedet for altid at opfordre til at tage trappen.

Til vores overraskelse viser det sig, at lysene faktisk har en effekt på den måde (nogle af) beboerne bruger elevatoren. De fortæller os i interviews, at de nok har taget trappen lidt oftere end normalt, når de så lampen lyse rødt, og vi har igennem sensorer registreret en øget aktivitet på trappegangene i de 'røde' perioder. Komplexiteten i budskabet opvejes tilsyneladende af den simple kommunikation med lysene. Beboerne behøver ikke forholde sig til alle

mulige bagvedliggende informationer; de skal bare kigge på lyset og handle på det.

De beboere, vi taler med efterfølgende, har svært ved selv at sætte ord på præcist, hvad det er ved de her røde lys, der får dem til at tage trappen. Det er ligesom bare noget, der sker helt intuitivt.

Det viser sig altså, at et tiltag, der helt simpelt anviser en ny 'korrekt' måde at bruge elevatoren på, og samtidig gør det let for beboerne at gøre det rigtige, kan være med til at påvirke, hvordan nogle beboere bruger elevatoren over en begrænset periode.

Vi skriver 'nogle beboere', fordi de beboere, der bliver positivt påvirket af indsatsen, i høj grad bor i stuen og op til tredje sal. Beboere, der bor på de højere etager, oplevede stadig, at de bliver påvirket af lysene; det giver dem måske lidt dårlig samvittighed, men det får dem ikke til at tage trappen op til 9. etage i stedet for elevatoren.

Det tiltag vi har sat i søen for at påvirke elevatorbruget er meget simpelt og intuitivt. Beboerne tænker ikke rigtig over det, men følger anvisningen, hvis det ikke er for besværligt for dem. I den forstand er det vel nærmest et skolebogseksempel på et 'grønt nudge', hvor det lykkes at få nogle af beboerne til at ændre den måde, de bruger elevatoren på uden på nogen måde at begrænse deres handlefrihed (eller komme med en løftet pegefinger).

Det rykkede bare ikke målbart på det samlede energiforbrug for elevatoren, fordi de beboere, som

vi ikke nåede med vores tiltag (dem der bor højere oppe i bygningen) stadig tog elevatoren ligeså meget, som de plejede, og elevatoren derfor kører mere eller mindre det samme antal ture som altid.

Vi må derfor konstatere, at det er lidt et blandet resultat, vi har fået ud af casen. På den ene side viser den endnu en grad af kompleksitet i forhold til at arbejde med reduktion af energiforbrug ud fra et individuelt perspektiv: Selvom vi lykkes med at ændre folks praksisser, er det ikke sikkert, at energiforbruget i den anden ende faktisk reduceres.

Udfordringen bliver fra et energiperspektiv, at det at nogen gør det rigtige ikke rigtig betyder noget, hvis ikke alle følger med.

“ *Normalt tager jeg altid elevatoren – selvom det jo egentlig er ret fjollet, når jeg bor på 2. sal. Men nu, f.eks. hvis jeg ser den lyser rødt om morgenen, når jeg skal af sted, så tager jeg trappen i stedet for...*

Beboer på Grundfos kollegiet

Samtidig viser casen, at det kan lykkes at rykke på de ting folk gør, med meget simple virkemidler. Praksisændringen her er simpel, idet resultatet er det samme: Uanset om du tager elevatoren eller trappen, så kommer du fra A til B, og hvis du bor på en af de lavere etager i bygningen, vil det også tage dig ca. lige lang tid, om du tager trappen eller venter på elevatoren og kører op/ned med den.

Derudover understøtter infrastrukturen tiltaget, fordi trapperne ligger lige ved siden af elevatoren

“ *Jeg synes det er fint nok de [lysene] er der. Jeg er ikke imod det på nogen måde – men ja, jeg tager elevatoren, når jeg skal op på 9. sal, Men hvis jeg bare lige skal et par etager, så tager jeg altid trapperne. På den måde har det ikke rigtig ændret noget for mig, men jeg tror måske godt det kan gøre en forskel for folk der bor på de lavere etager.*

Beboer på Grundfos kollegiet

CASE: GRUNDFOS-KOLLEGIET

og dermed gør det let at gøre 'det rigtige', nærmest uden du behøver at tænke over det.

Men hvad sker der, når vi bruger mere avancerede tiltag, som trækker på en højere grad af bevidsthed fra brugerne?

I vores næste case fra en almen boligforening har vi brugt **PRAKSISCIRKLEN** til at analysere og forstå, hvorfor nogle tiltag virker, mens andre ikke gør.

Her bliver det igen tydeligt, at tiltag som er rettet mod individet virker, når den praksis vi forsøger at indføre er simpel og passer ind i eksisterende hverdagspraksisser.

Baseret på casen kan vi pege på nogle karakteristika ved tiltag rettet mod individet, som er succes-kritiske og derfor måske værd at gentage i andre boligforeninger.

At sætte den optimale temperatur

CASE: BOLIGFORENINGEN FRUEHØJGAARD

I boligforeningen Fruehøjgaard ønsker man at reducere varmekonsumet i de enkelte lejligheder, samtidig med at lejlighederne forbliver sunde at bo i. Det opnår man delvist ved at energirenovere boligerne og dermed optimere infrastrukturen. Herudover vil man gerne have, at beboerne selv ændrer praksis og sparer på varmen. Det skal opnås ved, at beboerne bliver mere bevidste om deres varmekonsum og får viden om, hvordan de bruger deres radiatorer (deres nære materialitet) rigtigt og dermed varmer rigtigt op. 'Rigtigt' er i denne sammenhæng det, der er optimalt i forhold til både minimalt varmekonsum og optimalt indeklima.

Vi kan allerede nu afsløre, at boligforeningen er lykkedes ret godt med sit projekt. Men først lige en kort skitsering af, hvad der helt konkret er blevet gjort i Fruehøjgaard for at påvirke varmekonsumet:

Hvis vi tager udgangspunkt i **PRAKSISCIRKLEN**, kan vi se at, boligforeningen har valgt at sætte ind med tiltag på det individuelle niveau: Beboerne har først og fremmest modtaget en tablet, hvor de kan følge deres historiske varmekonsum (nær materialitet og viden). Dette er hoveddelen af indsatsen.

Herudover har de fået et 'ur', som viser temperatur og luftfugtighed, når man trykker på det (nær materialitet og viden). Uret har beboerne placeret i deres stue.

Sidst men ikke mindst har boligselskabets medarbejder, Morten, besøgt dem en gang om måneden med en papiropgørelse over deres energikonsum og talt med dem om deres dagligdag, hvilket energiforbrug deres daglige praksisser har, og hvordan deres

energikonsum ligger i forhold til andres. Morten har også talt med beboerne om, hvordan de konkret kan ændre deres praksis og derved spare energi (viden og praktisk knowhow).

Når vi siger, at boligforeningen er lykkedes med deres projekt, skal det forstås på den måde, at varmekonsumet er målbart reduceret, og at vi igennem vores besøg hos og interviews med beboerne kan sandsynliggøre, at reduktionen skyldes ændrede praksisser i de enkelte beboeres hjem. Dette er sket på trods af, at beboerne faktisk ikke selv har brugt tabletten med den historiske forbrugsvisning, som jo var det centrale element i Fruehøjgaards forsøg. Det skyldes blandt andet, at brugen af tabletten til at følge energikonsum bliver opfattet som besværlig og ikke passer ind i deres eksisterende dagligdagspraksisser.

Vi vil derfor kigge nærmere på, hvorfor boligforeningen så alligevel er lykkedes med at få beboerne til at ændre deres praksisser og dermed deres varmekonsum. Vi vil gerne gå i dybden med nogle udvalgte kritiske succesfaktorer, hvor den mest kritiske nævnes først herunder:

1. En passende social og materiel kontekst for tiltag rettet mod individet
2. Et simpelt budskab - hvad er 'det rigtige' at gøre? Social norm.
3. En simpel og konkret handlingsanvisning, én gang for alle – gør det let at gøre 'det rigtige'
4. Objektiv og let tilgængelig feedback i situationen

Nu spørger læseren måske sig selv, hvorfor den rette sociale og materielle kontekst er vigtigere end

det simple budskab og handlingsanvisning? Det er den, fordi det simple budskab og handlingsanvisningen modtages i en bestemt social og materiel kontekst, som er afgørende for, hvorvidt og hvordan beboerne overhovedet 'modtager' det pågældende budskab og anvisning.

Således er konteksten også afgørende for, om beboerne lader sig påvirke af budskabet og anvisningen. Vores undersøgelser i denne og andre boligforeninger viser, at beboernes oplevelse af boligforeningen og bygningen, de bor i (altså infrastrukturen), har stor betydning for, hvorvidt og hvordan beboerne oplever og modtager kommunikation om deres forbrug fra boligforeningen. I Fruehøjgaard har beboerne en neutral eller positiv oplevelse af boligforeningen og deres bygninger, og blandt andet derfor bliver både Mortens besøg og anden information fra boligforeningen oplevet som om, at boligforeningen med sin indsats og fokus på varmemeforbruget forsøger at hjælpe og understøtte besparelser til beboerens egen fordel.

Selvfølgelig gør den rette kontekst ikke noget i sig selv, men pointen her er, at kommunikationen og interaktionen ikke foregår i et socialt eller materielt vakuum. I dette tilfælde bliver den simple information om, hvordan man skal agere i sit hjem afsendt af en troværdig kilde (Morten), som man har haft på besøg i sit hjem flere gange, som beboerne godt kan lide, og som anerkender deres situation og den indsats, de gør. Herudover har de som sagt et positivt eller neutralt forhold til boligforeningen, som har gjort en indsats i forhold til at energirenovere bygningerne og dermed har forbedret den infrastruktur, som er uden for beboernes kontrol.

Når konteksten i sig selv ikke gør det alene, hvad skal indholdet så være, for at beboerne rent faktisk kan og vil ændre deres opvarmningspraksisser og spare på energien? I dette tilfælde er det afgørende, at budskabet er helt simpelt: Det 'rigtige' er at have ca. 21 grader celsius i sit hjem. Så simpelt er det!

Det simple budskab er afgørende, fordi energiforbrug ikke står højest på dagsordenen i de fleste familier. Mange er derfor ikke villige til at bruge mange ressourcer på at sætte sig ind i komplekse problemstillinger.

Når det er sagt, får det simple budskab her en effekt, fordi de handlingsanvisninger der følger med er ligeså simple, kan gøres mere eller mindre én gang for alle og ikke kræver nogen større omlægning af dagligdagens andre praksisser. Beboerne får at vide: 1) Du opnår 21 grader ved at sætte din radiator på tre; 2) Det skal du gøre i alle rum; 3) Du skal slukke for radiatorerne, når du lufter ud.

Selv om alle tre anvisninger er forholdsvis enkle og umiddelbart ikke er krævende, kan vi se, at der er forskel på, hvilke anvisninger beboerne følger. De to første følges rimeligt slavisk. Derimod er ikke alle med på at slukke for radiatorerne, når de lufter ud. Begrundelsen er, at det er for besværligt, 'det kan alligevel ikke betale sig' (underforstået: det spilder ikke meget varme/penge), 'jeg kan ikke høre radiatoren går i gang, når jeg lufter ud, og jeg ved derfor, at de ikke spilder varme', 'jeg glemmer at tænde for varmen igen, og så bliver det rigtig koldt' osv. osv. Forklaringerne er mange, men en forklaring kunne også være, at mens den sidste handlingsanvisning godt nok er let at forstå og er blevet givet af en

troværdig kilde, så kræver den kontinuerlig handling (først slukke og så tænde – hver gang du lufter ud), hvilket er mere krævende end blot at indstille sine radiatorer én gang for alle og så læne sig tilbage velvidende, at man gør 'det rigtige' og vente på at spare penge på varmeregningen.

En fjerde vigtig faktor der spiller positivt ind er, at beboerne får feedback på deres temperatur i selve situationen. Hvor de tidligere tænkte, at 'nu er der lidt koldt', tjekker de nu 'uret' med temperaturmåleren og kan konstatere, at der faktisk er den temperatur der 'skal være' – nemlig 21 grader. Når det er tilfældet, fortæller beboerne, at de tager lidt ekstra tøj eller et tæppe på.

En beboer fortæller også, hvordan hun har brugt den til at vise sine børn, at der er altså er 'varmt nok', fordi der står på uret, at det er 21 grader. Den objektive og let tilgængelige feedback fra uret i situationen er altså også medvirkende til, at man ændrer sine opvarmningspraksisser og ikke i ligeså høj grad skruer op for varmen, som man måske plejede at gøre.

I forhold til feedbacken er konteksten og afsenderen igen vigtig, fordi det her er afgørende, at man faktisk tror på, at 21 grader er den 'rigtige' temperatur og derfor handler derefter. Det er tilsyneladende tilfældet i Fruehøjgaard, og vores eksempel her viser, at vi rent faktisk kan lykkes med at skubbe til folks opvarmningspraksisser og dermed reducere deres varmeforbrug. Det kan vi, når indsatsen passer til den sociale og materielle kontekst og anvender de rette, simple budskaber og praksisorienterede handlingsanvisninger, som

giver folk en oplevelse af, at de nemt og nærmest én gang for alle kan gøre 'det rigtige'.

Vores tilgang til mennesker som praktikere hjælper os sammen med **PRAKSISCIRKLEN** med at huske og forstå, at både den materielle og sociale kontekst har stor betydning for, hvorvidt og hvordan en indsats virker. Det vil altså sige, at selv et tiltag som dette, der søger at påvirke de individuelle elementer i **PRAKSISCIRKLEN**, i høj grad er afhængigt af, hvordan beboerne oplever de strukturelle elementer. Hvis der ikke var et positivt samspil mellem individuelle og strukturelle elementer i Fruehøjgaard, ville den individuelle tilgang ikke have virket så positivt, som den har gjort.

Casen er således også et eksempel på, at vi ikke kan nøjes med at fokusere på de individuelle elementer og på individuel adfærd, fordi praksisser skabes i samspillet mellem både de individuelle og strukturelle elementer i **PRAKSISCIRKLEN**. Det betyder også, at det individuelle tiltag, der virkede i Fruehøjgaard (det simple budskab og den konkrete og simple handlingsanvisning rettet mod individet), ikke nødvendigvis vil have samme effekt, hvis den bruges i en anden boligforening, fordi konteksten vil være en anden.

Der er altså ikke en simpel 'one size fits all'-løsning på, hvordan vi påvirker opvarmningspraksisser, men vores case viser, at man med den rette løsning i den rette sammenhæng kan lykkes: Nemlig ved at tilpasse indsatsen til konteksten og som hovedregel ved at sørge for, at den praksis, man gerne vil skabe, er simpel og ikke er i strid med eksisterende dagligdagspraksisser.

Spørgsmålet er så, hvad vi stiller op, når udfordringen er mere kompleks og den ændring, vi ønsker at indføre i praksis, er mere omfattende – som for eksempel at understøtte, at mennesker laver mad, når strømmen er grøn? Denne problemstilling kan nemlig ikke imødekommes med en simpel handling der én gang for alle betyder, at du har gjort det rigtige og vil spare både energi og penge. I fremtidens smarte energisystem skal vi forbruge strøm, når vinden blæser. Men hvordan kan vi understøtte den

omstilling, og er det nok at sætte ind på individniveau her?

Vores sidste case tyder på, at når vi taler om komplekse ændringer af praksisser, som i højere grad er afhængige af og sammenflettede med andre dagligdagspaksisser, så er det ikke nok at sætte ind på individuelt niveau ved at tilføje viden og ændre i den nære materialitet.

Lav mad, når strømmen er grøn

CASE: GRUNDFOS-KOLLEGIET

På Grundfos-kollegiet bruger vi **PRAKSISCIRKLEN** som ramme til at forstå og vurdere, hvilke praksisser det overhovedet kan betale sig at forsøge at påvirke med den type af tiltag rettet mod individer, som vi har i værktøjskassen.

Gennem observationer og interviews udforsker vi de forskellige konkrete dagligdagspraksisser på kollegiet for at vurdere, om der er elementer uden for vores rækkevidde, som i høj grad 'strukturerer' den pågældende praksis. Hvis det er tilfældet, vælger vi oftest en anden praksis, hvor vores mulighedsrum for løsninger i højere grad matcher potentialet for forandring.

Når vi kigger på, hvilke praksisser vi skal fokusere vores indsats på, kigger vi naturligvis også på, hvilke praksisser der har et højt energiforbrug som afledt konsekvens. Her falder blikket hurtigt på *madlavning*, som generelt udgør en stor del af en husholdnings samlede energiforbrug. Ud over forbrugets størrelse er madlavning også interessant for os, fordi det ofte foregår lige der, hvor der forbruges allermost energi på tværs af hele Danmark, nemlig i det man kalder *kogespidsen*, som ligger ca. mellem kl. 17 og 20. Rent samfundsøkonomisk er der store fordele i at forsøge at 'barbere' noget af denne kogespids ved at flytte noget forbrug til et tidligere eller senere tidspunkt.

Udfordringen her er således ikke nødvendigvis at få folk til at reducere forbruget, men derimod at invitere dem til at forbruge på andre tidspunkter, sådan som det også var tilfældet med brugen af elevatoren. Her giver det igen en ekstra udfordring, at de gode tidspunkter ikke altid vil være de samme.

Nogle gange vil det være godt at lave mad kl. 21, mens det andre dage måske er kl. 16, der vil være det bedste tidspunkt. Det gør det svært at arbejde med ændringer af praksis fra et individperspektiv. Man kan ikke arbejde på at skabe nye vaner, fordi den varierende *energiforecast* kræver bevidst, aktiv stillingtagen og derfor ikke bare er noget, man kan få ind på rygraden som et naturligt nyt handlemønster.

Det kræver meget at skulle forholde sig eksplicit til noget, som man normalt ikke medtænker som en faktor i sin madlavning, nemlig energi. Madlavning handler for de fleste om, hvornår man kommer hjem, hvornår man er sulten, hvad man har lyst til, og hvad man i øvrigt ellers skal i løbet af dagen. Det handler ikke om, hvor meget energi man forbruger. Derfor ses det også som ekstra besværligt og nærmest uoverkommeligt at skulle tage det med ind i sine overvejelser, og modsat vores elevatorcase vil det næppe være nok at installere røde og grønne LED-lys i køkkenet, der kan vise, hvornår det er godt eller skidt at lave mad. Madlavning er noget, de studerende prioriterer, og som de derfor 'vælger' at bruge energi på.

Derfor kan man også argumentere for, at det måske umiddelbart ville være oplagt at arbejde med en mere simpel praksis, som ikke i så høj grad er afhængig af andre aktiviteter. Men i den specifikke kollegiekontekst er der et begrænset antal praksisser, vi kan arbejde med. Beboerne på kollegiet har hverken opvaskemaskine eller vaskemaskine i deres lejlighed, så der er stor set kun madlavning (eller TV/computer), hvis vi skal rykke noget signifi-

“

Jeg synes ikke, vi bruger alt for meget energi generelt. Og så er det måske noget, hvor man siger 'okay, så kan vi nok prioritere det her' [madlavning]. Og jeg kan i hvert fald ikke se, at det er noget, hvor jeg selv kan gøre særlig meget. Så skulle vi spise noget andet, end det vi har lyst til. Og der er der ligesom en grænse, hvor jeg siger, at det er vigtigt for os, det der med, at vi laver mad sammen, og vi spiser sammen. Så det med at spare energi er ikke førsteprioritet.

Beboer på Grundfos-kollegiet

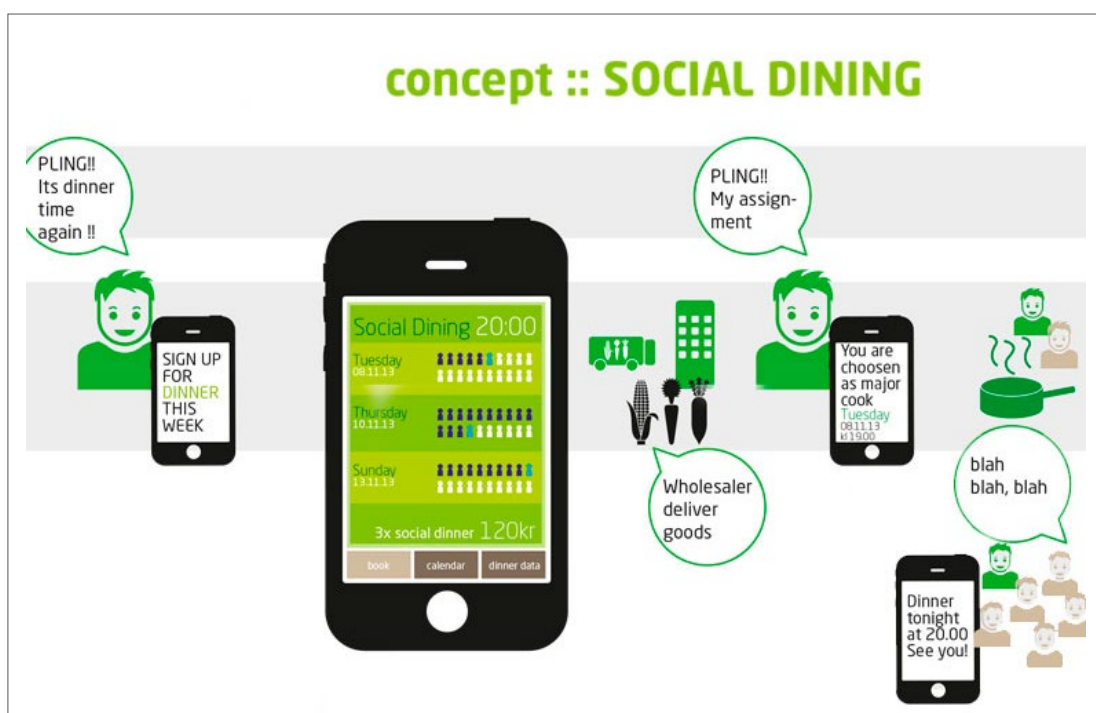
CASE: GRUNDFOS-KOLLEGIET

kant. Så hvordan kan vi arbejde med at rykke deres madlavningspraksis?

På et tidspunkt i starten af vores projekt arbejdede vi med et koncept, som skulle få kollegianerne til at spise sammen og spise uden for kogespidsen. *Social Dining*, kaldte vi det. Vores antagelse var, at de fleste studerende havde et forholdsvis fleksibelt skema. De fleste af dem bor alene, hvilket muligvis kunne øge fleksibilitetspotentialer forstået på den måde, at de ikke havde andre, de skulle tage hensyn til, og der derfor ikke var alt for mange modsatrettede behov, der skulle imødekommes. Desuden antog vi, at de som studerende (i hvert fald i nogle perioder) havde en mere fleksibel kalender, og at de

som beboere på et kollegium ville have stor lyst til at engagere sig i det sociale fællesskab.

Vores undersøgelser viste dog, at det ikke holdt stik i praksis. For det første understøtter bygningens infrastruktur ikke *Social Dining*, fordi hver eneste lejlighed har sit eget køkken. Der er dermed lagt op til, at man laver sin egen mad i dagligdagen, og det er noget, som beboerne sætter stor pris på at have mulighed for. Herudover kan vi i den sociale struktur genfinde elementer, der peger i samme retning. Der er en tydelig social norm eller værdi omkring et 'fleksibelt fællesskab'. Man skal selv kunne bestemme, hvornår man har lyst til at være en del af fællesskabet, og det er én af de ting, der gør dette

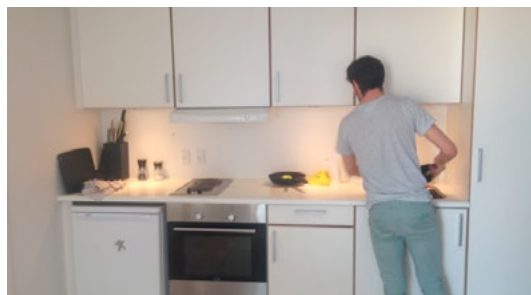
“Hvis jeg ikke gider være social, så kan jeg bare sætte mig herind [i lejligheden] og lave det, jeg skal – lave mad eller whatever. Men hvis jeg har lyst til at ses med nogen, så kan jeg gå op i fællesrummet eller banke på rundt omkring. Der er altid muligheden for enten eller. Der er ikke noget med, at du skal være social, ligesom på almindelige kollegier. Vi har jo vores eget bad og køkken, så hvis man ikke lige magter at være sammen med andre, så kan man bare gå herind og slappe af. Det kan jeg rigtig godt lide”.

Beboer på Grundfos-kollegiet

CASE: GRUNDFOS-KOLLEGIET

kollegium til et særligt sted sammenlignet med mere traditionelle kollegier. De er ikke interesserede i noget, der er alt for fastlåst eller forpligtende, men sætter stor pris på den fleksibilitet, kollegiet giver dem mulighed for.

Derudover er der en tæt sammenhæng mellem madlavning og andre praksisser og aktiviteter, som igen er med til at fastholde en bestemt udførelse af praksis. De er travle mennesker, der har gang i en masse forskellige projekter (og som ikke er vant til at gå på kompromis). Kommer hjem fra skole ved femtiden de fleste dage og går ret hurtigt i gang med at lave mad. De fleste af dem skal tit noget igen om aftenen, træne eller ud med vennerne, så måltidet skal ligge på et bestemt tidspunkt, og de ser det ikke som en mulighed at rykke særligt meget på det.

Så den fleksibilitet, vi havde forestillet os eksisterende, kan de slet ikke selv nikke genkendende til. De ser derimod deres eget fleksibilitetspotentiale som ekstremt begrænset, netop fordi de bor i de her små lejligheder, hvor det overordnede forbrug i udgangspunktet er relativt lavt (sammenlignet med familier i enfamiliehuse med flere m² og flere apparater). En af de eneste virkelig energiforbrugende praksisser, de har at rykke rundt på, bliver

derfor madlavning, og her bliver det simpelthen for besværligt at få det til at lykkes.

Vores undersøgelser viser, at madlavning på kollegiet er det, vi kan kalde en *non-negotiable practice* (Strengers 2011). En praksis som beboerne ikke er villige til at ændre, og som i dette tilfælde også struktureres af både infrastruktur og social struktur. Det gør det komplekst at ændre på praksis, fordi det umiddelbart ligger uden for vores rækkevidde at ændre disse elementer med den nuværende værktøjskasse, som begrænser sig til individuelle tiltag i form af viden og teknologi.

Når det kommer til madlavning, må vi derfor erkende, at vi muligvis kunne *nudge* beboerne til at lægge låget på gryden, når de koger vand, eller sætte maden i ovnen med det samme de tænder for den, i stedet for at vente til den er varm, hvilket kan være rigtig fint i forhold til at reducere forbruget. Det ændrer bare ikke ved det andet grundlæggende problem, som er, at alt for mange laver mad på det samme tidspunkt (mellem 17 – 19), hvilket på sigt vil skabe problemer i fremtidens el-net, hvor en højere grad af vedvarende energi skaber en mere fluktuerende produktion og et ønske om at matche det med et tilsvarende fleksibelt forbrug.

Ved at huske på, at praksisser også er formet af elementer, der ligger ud over individets kontrol, ser vi altså, at vi ikke så let ændrer kollegianernes madlavningspraksisser ved at introducere ny viden om (samfunds-)økonomisk eller miljømæssig gevinst, eller en ny app, der understøtter en madklub på kollegiet, netop fordi deres madlavningspraksisser er bundet op på så mange andre ting i deres dagligdag, som de så også skulle ændre eller rykke på.

Kompleksitet i eksisterende praksisser og ønskede forandringer

KONKLUSIONER

De tre cases viser på hver deres måde både muligheder og begrænsninger i forhold til at opnå forandringer i praksis og dermed energiforbrug ved at introducere individuelle tiltag. En del af begrænsningerne ligger i, at praksisser i større eller mindre grad er forbundet med hinanden, hvilket også er med til at sætte rammen for den måde praksisser udføres på i forskellige sammenhænge og for det potentiale vi har for (umiddelbart) at ændre på dem.

Nogle praksisser er forholdsvist simple og afkoblede og kan derfor lettere ændres, uden at det påvirker alt for mange andre aspekter af vores dagligdag. Det er for eksempel tilfældet i vores elevatorcase, hvor det derfor i nogle tilfælde kan lade sig gøre at påvirke beboernes praksis i en bæredygtig retning. Et andet eksempel er tøjvask. For de flestes vedkommende er det ikke så afgørende, hvornår på dagen eller ugen, vi får sat tøjvasken over, så længe der stadig er rent tøj i skabet, og teknologien alligevel klarer det meste af arbejdet.

Andre praksisser er i højere grad låst fast til bestemte tidspunkter på dagen og er sammenkoblet med andre praksisser. Dette er tilfældet med madlavning, hvilket også delvist er grunden til, at vi ikke forventer at kunne påvirke denne praksis med tiltag rettet mod individet. Samtidig er den ønskede ændring i madlavningspraksis noget der skal tages stilling til igen og igen, dag efter dag. Dette er også tilfældet med elevator-casen, men der kræver ændringen forholdsvis lille bevidsthed og har forholdsvis små konsekvenser (når man bor på de nederste etager), så derfor virker lysene i den sammenhæng, men ville ikke kunne fungere på sammen måde i forhold til madlavning.

Ligesom der er forskellige "kompleksitetsgrader" af praksis, er der altså også forskelle på de ændringer, vi forsøger at understøtte (og dermed på hvilket niveau disse skal angribes). I casen om varmeanvendelse lykkes ændringen blandt andet, fordi den ikke kræver den store indsats og samtidig er noget, man mere eller mindre gør én gang for alle. I det tilfælde kan man faktisk tale om, at man har gjort det lettere for beboerne, fordi de ikke længere skal gå og skrue op og ned, men derimod bare én gang for alle sætte radiatorerne på 3. Det reducerer kompleksiteten. Mange har svært ved at gennemskue, hvad der er det rigtige at gøre i forhold til varme. Skal jeg skrue ned om natten? Skal jeg slukke, når jeg lufter ud? Skal alle radiatorer stå på det samme?

Overordnet set kan vi altså sige, at det er mest sandsynligt at lykkes med tiltag, der er rettet mod individet, når den praksis vi forsøger at ændre kun i lav grad er struktureret af elementer, der ligger uden for individets kontrol (social struktur eller infrastruktur) eller er tæt spundet sammen med andre dagligdagspraksisser.

I andre tilfælde kan det dog lade sig gøre, hvis den ændring vi søger at opnå er simpel og gerne en 'én gang for alle' løsning, som ikke skal genforhandles dagligt. Her kræves det dog også, at den simple praksis vi ønsker at opnå afsendes fra en troværdig afsender, og at både nær materialitet, infrastruktur og den sociale struktur understøtter den.

Så selv i tilfælde, hvor det tilsyneladende er nok at målrette sit tiltag mod individet, er det stadig afgørende, at man har en forståelse af de kontekstuelle elementer, der også påvirker praksis.

Og dette er en del af udfordringen: Vi oplever ofte, at man ikke har lavet de nødvendige analyser af den praksis, man ønsker at ændre, ligesom man ikke har forholdt sig kritisk til de ændringer, man ønsker at opnå. Man har altså ikke gjort sig klart, om den praksis man ønsker at ændre med individuelle tiltag rent faktisk i høj grad er formet af strukturelle elementer, som individet ikke umiddelbart har mulighed for at påvirke i sin dagligdag.

Vi oplever således, at man alt for ofte tror, at man kan ændre strukturelle udfordringer ved at introducere mere viden eller ændre i individets nære materialitet i form af ny teknologi.

Det er denne udfordring vi ønsker at italesætte ved at inddrage et fokus på de strukturelle elementer, der er med til at forme vores daglige praksisser og dermed vores energiforbrug. Ikke for at sige, at vi som individer ikke kan gøre en forskel og ændre på noget, men for at skabe opmærksomhed om, at den individuelle tilgang ofte ikke er den rigtige tilgang, når det kommer til så komplekse og *wicked*

udfordringer som reduktion af CO₂-udledning fra privat energiforbrug.

Vi skal derfor være bedre til at analysere og identificere hvor, hvornår og hvordan vi kan påvirke praksisser igennem individuelle tiltag. Det gør vi ved at tage den materielle og sociale kontekst alvorligt, ligesom vi forholder os til kompleksiteten af den praksis, vi ønsker at ændre og den praksis, vi ønsker at opnå.

PRAKSISCIRKLEN kan hjælpe os med det, og når vi gør det, vil vi – som vores cases viser – kunne opnå forandring i nogle tilfælde, og det skal bestemt ikke undervurderes. Især fordi en lille indsats og en lille ændring i bevidsthed og/eller praksis også kan lede til større og mere langsigtede effekter som opmærksomhed på behovet for en større bæredygtig omstilling og dermed opbakning til nogle af de større strukturelle ændringer, som vi også mener er nødvendige for at opnå en bæredygtig omstilling, der rækker længere og bredere end til det enkelte individ.

Litteratur

LITTERATURLISTE

Bourdieu, Pierre. *Outline of a Theory of Practice*. Vol. 16. Cambridge university press, 1977.

Entwistle, Johanne Mose, et al. *Beyond the Individual: The Contextual Wheel of Practice as a Research Framework for Sustainable HCI*. 2015

Entwistle, Johanne Mose, and Mia Kruse Rasmussen. *The Model of Change: A Way to Understand the How and Why of Change*. *Ethnographic Praxis in Industry Conference Proceedings*. Vol. 2014. No. 1. 2014.

Giddens, Anthony. *The constitution of society: Outline of the theory of structuration*. Univ of California Press, 1984.

Reckwitz, Andreas. *Toward a theory of social practices a development in culturalist theorizing*. *European journal of social theory* 5.2 (2002): 243-263.

Schatzki, Theodore R. *Social practices: A Wittgensteinian approach to human activity and the social*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996.

Schatzki, Theodore R., Karin Knorr-Cetina, and Eike von Savigny, eds. *The practice turn in contemporary theory*. Psychology Press, 2001.

Shove, Elizabeth. *Comfort, cleanliness and convenience: The social organization of normality*. Oxford: Berg, 2003.

Shove, Elizabeth, Mika Pantzar, and Matt Watson. *The dynamics of social practice: everyday life and how it changes*. Sage Publications, 2012.

Strengers, Yolande AA. *Designing eco-feedback systems for everyday life*. *Proceedings of the SIGCHI Conference on Human Factors in Computing Systems*. ACM, 2011.

Warde, Alan. *Consumption and theories of practice*. *Journal of consumer culture* 5, no. 2 (2005): 131-153.